



ANTANAS ANDRIJAUSKAS

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

## SPECIFINIAI INDIJOS TRADICINĖS ESTETIKOS BRUOŽAI

The Specific Features of Traditional Indian Aesthetics

### SUMMARY

The article discusses the theoretical and practical preconditions and specific features of Indian traditional aesthetics. In the first part, by focusing on the interaction between aesthetics and mythology, religion and metaphysics, the article exposes the positive influence of mythology, religion and metaphysics upon the development of aesthetics. In the next part, the article considers the relations of Hindu aesthetics with art. The analysis of aesthetical phenomena shows the essential interdependence of both. Finally, the peculiarities of the concepts of pulchritude and art in Hindu aesthetics are concisely discussed.

### SANTRAUKA

Straipsnyje aptariama indų tradicinės estetikos specifiniai bruožai. Daugiausia dėmesio skiriama tradicinės estetikos ir mitologijos bei religijos ir filosofinės metafizikos sąveikai, nagrinėjama šių kultūros universumo sričių įtaka indų estetinio fenomeno tapsmui. Remiantis konkrečių estetinių fenomenų analize, atskleidžiama indų estetikos ir meno santykis. Aptariama indų grožio metafizikos ir meno sampratos ypatumai.

**A**iškinantis indų estetinio fenomeno savitumą itin svarbu kuo plačiau suvokti estetikos mokslo tyrinėjimo objektą, suprasti, kad kiekvienos civilizacijos estetinė mintis, estetiniai idealai, įvairios estetiškumo formos, žmonių estetiškas santykis su supančiu pasauliu *skleidžiasi ne tik konceptualių literatūrinių*

*pavidalu užfiksuotuose tekstuose, bet ir įvairiose meno praktikos formose, kurios išvalgesniam tyrėjui suteikia plačias galimybes rekonstruoti jį dominančius estetinius požiūrius. Vadinasi, greta mums įprastos, gerai dokumentuotos šaltiniais, akademinės estetikos yra ir kita – vadinamoji estetika implicate, kuri dabartiniam moks-*

RAKTAŽODŽIAI: indų tradicinė estetika, grožis, menas, mitologija, religija, filosofinė metafizika  
KEY WORDS: Hindu traditional aesthetics, pulchritude, art, mythology, religion, metaphysics.

lininkui tampa svarbiu ankstyvųjų įvairių civilizacijų estetiškos minties tapsmo etapų rekonstrukcijos ir pažinimo instrumentu, ypač kai estетinių reiškinių analizei pritrūksta rašytinių šaltinių.

Menkas indų civilizacijos kultūrinio kosmoso, religijos, mitologijos, pamatinių pasaulio suvokimo ir mąstymo kategorijų pažinimas Vakaruose buvo svarbiausios priežastys lėmusios tai, kad indų estetikos, menotyros ir meno savitumui suvokti prirėkė daug pastangų ir laiko. Išsamios indų meno istoriografijai skirtos knygos *On The Study of Indian Art (Tyrinėjant Indijos meną, 1983)* autorius Pramod Chandra jau prieš ketvirtį amžiaus taikliai pastebėjo, kad Indijos meninė kultūra pasiekė tokį raidos tašką, kai ji jau atspindi pati save. Indų estetikos ir meno tradicijos analizei jis kvietė greta tradicinių pasitelkti ir modernius Vakarų estetikoje bei menotyroje susiformavusius metodus, kurie suteiktų galimybę atskleisti indų estetikos ir meno tradicijos savitumą, apibrėžti įvairių meno stilių ypatumus laiko ir erdvės atžvilgiu.<sup>1</sup> Dabartiniams indų estetikos tradicijos tyrinėtojams labai svarbu susipažinti su įvairių tautų mokslininkų veikalais skirtais ne tik specifinėms estetikos problemoms, bet ir daugybei kitų humanistikos ir meno sričių, nes tik geresnis pamatinių konkrečiau laikotarpio pasaulėvaizdžio, mąstymo kategorijų bei įvairių kūrybinės raiškos formų pažinimas gali padėti autentiškiau suvokti indų estетinio fenomeno savitumą, estetikos santykius su įvairiomis kultūros ir mokslinio bei meninio pažinimo sritimis.

Lyginamuoju aspektu žvelgiant į indų estetikos tradiciją pirmas iškart į akis krintantis bruožas – itin glaudus estетinių idėjų susijimas su mitologija, religija, menu, filosofine metafizika ir daugeliu kitų kultūros bei humanistikos sričių. Estetinės sąmonės *sinkretizmas* iš tikrųjų yra vienas pagrindinių skiriamųjų ankstyvosios indų estetikos bruožų. Skirtingų indų kultūros, mokslinio pažinimo ir meno sričių struktūrinė vienybė ir įvairių mokslinio pažinimo sričių persismelkimas akivaizdus jau pagrindiniuose klasikinio ir ankstyvųjų viduramžių estetikos traktatuose. Ši indų pasaulėžiūrai būdingą sinkretizmą suvokė ir indų estetikos kūrėjai, kurių traktatuose *nuolatos aptinkame aliuzijas į artimas mokslinio pažinimo ir meno sritis*. Estetinės, meno teorijos ir meno psichologijos idėjos čia glaudžiai siejasi su filosofija, etika, lingvistika ir kitomis mokslinio pažinimo sričių žiniomis ir juose ieško conceptualaus savo požiūrio taškų pagrindimo.

Indų estetikos ir meno žinovas R. Mukerji taikliai pastebėjo, kad „metafizika, religija, mitologija ir menas Indijos kultūros istorijoje tampa reikšmingesniais socialinio gyvenimo veiksniais nei valstybės institucijos, politika ir užkariavimai.“<sup>2</sup> Iš tikrųjų indų estetikos teorijos, būdamos itin glaudžiai susijusios su šalyje išsigalėjusiomis mitinėmis ir religinėmis tradicijomis, perėmė atskirus jų bruožus. Estetikos minties užuomazgų aptinkame daugelio indų civilizacijos erdvę apgyvenusių genčių, tautų mituose, įvairiuose ritualiniuose kultuose ir tikėjimuose. Senieji mitai, turtingas jų

vaizdinių pasaulis nuolatos maitino indų estetikos ir meno tradiciją.

Vaizdiniu asociatyviu mąstymu besiremianti mitinė sąmonė yra universali ir nediferencijuota, nes į vieningą visumą susieja visas žmogaus dvasinio gyvenimo puses, visus kolektyvinės sąmonės lygmenis. Joje beveik neįmanoma išskirti atskirų estetinių, meninių, religinių, etinių ir kitų lygmenų. Tai atsiskleidžia tuomet, kai mitinės sąmonės vientisumas pradeda skylinėti ir socialinio gyvenimo diferenciacija gimdo kitokią santykį su tikrove, kuriame ši sinkretizmą keičia kryptingos vaizdinio asociatyvaus mąstymo sistemos ar loginis, sąvokinis tikrovės suvokimas.

Indijos ir Vakarų estetikos tradicijos, jų santykiai su mitine, religine pasaulėžiūromis plėtojosi panašiai ir kartu skirtingai, jų raidą lėmė konkretus civilizacinis kontekstas ir greta gyvavusių civilizacijų įtaka. Tačiau indų estetikos tradicija, lyginant su Vakarų ar kinų, neabejotinai buvo stipriau paveikta mitinių ir religinių vaizdinių. Kai tik nuo abstrakčių estetinių teorijų pereiname prie konkrečios meno rūšies estetinių problemų tyrinėjimo, į akis iš karto krinta tradicinės indų kultūros mitinio ir religinio fenomenų galia. Anot puikaus indų mitologijos žinovo H. Zimmerio: „Indijos mitinių ir simbolinių vaizdinių įvairovė yra tiesiog neišsemiamą. Per amžius gausėjančiuose estetinių traktatų tekstuose, poezijos, architektūros, vaizduojamosios dailės paminkluose nuolatos atsiranda ir varijuoja gausybė mitinių motyvų, simbolių, kurie išivyrėja skirtingų religinių tradicijų meno kūrinuose ir stipriai vei-

kia įvairius indų estetinio pasaulio suvokimo aspektus.“<sup>3</sup>

Tačiau gvildenant indų estetinės sąmonės santykį su kitomis visuomeninės sąmonės formomis sunku atskirti vieną nuo kito – *mitinį* ir *religinį* sluoksnius. Dar klasikiniu laikotarpiu, kovodamos dėl įtakos, įvairios religinės kryptys siekė asimiliuoti vietinius pagoniškus kultus ir jiems suteikti estetiškai patrauklų mitais bei legendomis prisodrintą religinį pavidalą. Teatralizuotos senujų mitų, epų ir legendų motyvus atkuriančios eisenos bei vaidinimai, kuriuose buvo svarbus estetiškas vizualumo aspektas, plačiai pasitelkiamos budistiniuose ir džainistiniuose ritualuose, o vėliau greta hinduistinių ir tantrinių šventyklų esančiuose atvirose erdvėse rengiamose pompastiškose religinėse šventėse. Dalyvaudavo klajojantys aktoriai, šilpinai, kurie, nepaisant asketiškų budistinės ir džainistinės religijos nuostatų, išsaugojo ryšį su sinkretiška mitine sąmone, liaudies kultūroje viešpatavusiais požiūriais į grožį.

Šie estetinio pobūdžio, dažniausia su epų ar religinių pasakojimų siužetais susiję, teatralizuoti vaidinimai buvo stipriai paveikūs emociškai. Klajojantys aktoriai gerai žinojo savo funkcijas ir tą auditoriją su kuria bendraudami siekė perteikti gyvenimo tiesas ir grožio idealus. Jų uždavinį palengvino emociškai palankiai veikianti supančios sakralinės architektūros, skulptūros, muzikos estatinė aplinka. Ji dažnai buvo nemažiau svarbi nei teatralizuotas vaidinimas ar jo dramatinės kolizijos. Čia organizuojant vyksmą atsiskleidė pagrindinis indų

menų hierarchijos viršūnėje buvusios dramos vaidmuo, nes šis menas dėl sintetinės prigimties, meninės išraiškos priemonių gausos „gilino“ estetinės emocinės įtakos galią ir sistemškai jungė įvairių kitų menų – muzikos, poezijos, šokio ir kitų – galimybes. Šia sudėtinga estetikos, meno ir religijos sąveikos sistema pirmiausia buvo siekiama įtvirtinti religinio gyvenimo nuostatas.

Vėliau, formuojantis įtakingoms brahmanizmo, budizmo, džainizmo, sikhizmo, hinduizmo ir įvairių tantrizmo pakraipų religinėms tradicijoms su išplėtota filosofine metafizika ir religinių vaizdinių pasauliu, kilo poreikis kurti religinį meną, simboliškai perteikti ar natūralistiškai vaizduoti pamokomas religines legendas. Kartu sustiprėjo indų estetinės minties ir meno sakralizacija, simbolizmo ir kanoniškumo tendencijos. Stiprėjant budistinių, džainistinių, hinduistinių religinių idealų įtakai, architektūros ir vaizduojamosios dailės estetiškuose traktuose išitvirtino ne tik nauji estetiniai idealai, bet ir daugelis religinės pasaulėžiūros suformuotų pasaulio suvokimo, gyvenimo ir kūrybos nuostatų, kurios ilgainiui patyrė esminių pokyčių. Pavyzdžiui, ankstyvasis budizmas ir džainizmas pirmiausia formavosi kaip vargingų klajojančių vienuolių bendrijos, kurių adeptams asketiškumas ir atsiribojimas nuo išorinio pasaulio buvo programinė nuostata.

Tęsdami Vedų ir brahmanizmo ideologijos tradicijas, ankstyvojo budizmo ir džainizmo šalininkai, atsisakydami pasaulietinio gyvenimo malonumų, turto, kastų priklausomybės, būrėsi vienuo-

lynuose ir pasišvedavo asketiškam gyvenimui. *Formavosi pirmosios žmonijos istorijoje vienuolynų institucijos su joms būdingu ritualizuotu gyvenimo būdu, vertybinėmis nuostatomis, estetiniais idealais.* Budistų ir džainistų vienuoliai, nusiteikę prieš išorines būties formas, iš religinės sąmonės siekė pašalinti prabangos ir juslinius estetinius elementus. Taip formavosi atsainus ankstyvųjų budizmo ir džainizmo ideologų požiūris į estetinių vertybių ir simbolių pasaulį, o, vadinasi, ir į meną; daugelyje seniausių šių kryptų religinių tekstų menas buvo smerkiamas atvirai. Kai kuriuose jų draudžiama net žiūrėti į pagoniškas šventyklas ir paveikslus. Šią nuostatą atitiko ir budistų mokymai apie žmogaus būties laikinumą, kančios vyravimą pasaulyje ir nirvaną.

Stiprėjant budizmo ir džainizmo sąjūdžiams filosofinis budizmas ir džainizmas virto religiniu; keitėsi daugelis programinių ankstyvųjų šių kryptų estetinių nuostatų. Tam buvo įvairių priežasčių, tačiau akivaizdu, kad *perdėm asketiškos, kupinos sudėtingos filosofinės metafizikos ir sunkiai suprantamos ankstyvojo hinajanos budizmo idėjos grasino šiam judėjimui atskirtimi, nes mokymą galėjo paversti bevaise abstrakčia scholastine konstrukcija.* Todėl objektyviai besikeičiančios gyvenimo sąlygos, konkurencija su įtakingais brahmanizmo ir džainizmo oponentais, kova už savo įtakos išsaugojimą vertė įtakingiausius mahajanos budizmo hierarchus iš naujo įvertinti daugelį ankstesniųjų estetinių nuostatų. Čia ir atsiskleidė tas budistinių estetinių idealų ir požiūrių į estetiškumą bei gro-

žį savitumas, kuri regime Mathuros, Gandharos, Amaravati ir ypač Guptų epochos vaizduojamoje dailėje.

Veikiant įtakingiausioms indų religijoms besirutuliojanti estetinė mintis, meno kūryba ir su ja susiję sanskrito kalba rašyti estetikos problemas gvildenantys traktatai išsiskiria kanoniškumu ir idėjų tolydumu, kuri galima paaiškinti jos kūrėjų orientavimusi į senuosius vedų epochos, brahmanizmo, budizmo, džainizmo, hinduizmo sakralinius šaltinius.

Tačiau įdėmiau pažvelgus į šią problemą, pasirodo, kad indų religinės pasaulėžiūros ir estetikos, glaudžiai susijusios su meno praktika, santykis yra sudėtingesnis, nei tai dažniausiai vaizduojama indų estetinės tradicijos tyrinėtojų veikaluose. Daugelis tradicinių indų estetikos kryptių, mokyklų, koncepcijų iš tikrųjų tiesiogiai susijusios su šalies ar atskirų jos regionų religijomis. Tačiau ši įtaka daugiau reiškiasi kanonizuota išorine forma, simbolika ir ikonografija, o ne giluminiu bendražmogišku meno kūrinių turiniu. Budizmo, džainizmo ir kitų religijų adeptai šilpnai siekė įtvirtinti socialiai reikšmingus religinius bei moralinius idealus konkrečiuose meniniuose vaizdiniuose. Kai tik estetinė mintis ir glaudžiai su ja susijusi meno kultūra Indijoje pasiekdavo didžiųjų aukštumų, neišvengiamai išryškėdavo savaiminė jos vertė ir autonomija nuo religijos. Tuomet kūriniai natūraliai peržengdavo religinių ir etinių pamokymų ribas ir tapdavo universalesne pasaulio, būties reiškinių estetinė interpretacija, kurių emocinio poveikimo efektyvumas visuomeninei sąmonei pri-

klausė nuo talento jėgos ir daugelio veiksnių. Kita vertus, netgi griežčiausių nuostatų ir kanonų apibrėžta estetinė mintis ir menas nuolatos jautė gaivų turtingos pasaulietinės liaudies kultūros tradicijos poveikį. Tai vertė visų įtakingiausių religinių kryptių ideologus nuolatos ieškoti kompromisų su gyvomis liaudies kultūros tradicijomis.

Tačiau Indijos estetinė mintis yra persipynusi ne tik su mitologija ir religija, bet ir su filosofinės metafizikos principais. Louis Frédericas netgi kategoriškai teigė, kad „visos Indijoje išsiskleidusios estetikos ir meno formos yra priklausomos nuo filosofijos“.<sup>4</sup> Kaip liudija senieji indų tekstai, *filosofiniam pasaulio pažinimui dar Senovės Indijoje buvo teikiama išskirtinė svarba, kadangi filosofija buvo traktuojama kaip aukščiausias mokslas, kuriame kiti sėmėsi įkvėpimo ir teorinio savo teiginių patvirtinimo*. Pavyzdžiui, viename garsiųjų kanoninių tekstų, *Art-haśastroje*, rašoma: „Filosofija visuomet buvo visų mokslų švyturys, priemonė, padedanti atlikti įvairius darbus, visų nuostatų pagrindas.“<sup>5</sup>

Iš tikrųjų indams artimas metafizinis mąstymas, polinkis teoretizuoti, ieškoti neregimosios reiškinių esmės. Estetikos, meno ir filosofinės metafizikos giminystę atskleidžia Ananda Coomaswamy, nurodydamas bendrą simbolinį pamatą. „Menas ir metafizika, – pabrėžia jis, – yra panašūs, nes: 1) prigimtinė metafizikos kalba yra grynas simbolizmas, ir 2) tikrą meno kūrinių nuo natūralių daiktų skiria tik simbolinis jo pobūdis. Vadinasi, ‚estetinis patyrimas‘ ir ‚tobulas suvokimas‘ yra vieno ir to paties nedi-

ferencijuoto išbaigtumo siekimas, kuria-  
me mūsų sąmonė tampa neatskiriama  
nuo suvokimo objekto.“<sup>6</sup> Metafizinis  
simbolizmas palieka ryškius pėdsakus  
indų filosofinės ir literatūrinės estetikos  
traktatų struktūroje, svarbiausių idėjų  
plėtojimo principuose.

Estetika, religija ir menas, kaip ypa-  
tingi dvasinės kultūros reiškiniai, emo-  
cinio funkcionavimo lygmenyje indų ci-  
vilizacinėje erdvėje yra struktūriškai arti-  
mi ir kartu skirtingi reiškiniai. Skirtin-  
gai nei religijoje ir mene, kur emociona-  
lus vertinamasis struktūrinis lygmuo  
nusveria savo svarba pažintinį informa-  
cinį, estetikos ir meno santykiuose išlie-  
ka kitoks ryšys. Tiek filosofinė, tiek ir  
konceptualumą mažiau pabrėžianti me-  
notyrinė indų estetikos tradicija *pirmiau-  
sia funkcionuoja analitiniame mokslinio pa-  
žinimo lygmenyje su visais šiais sferai būdin-  
gais ypatumais, o menas, nors jame dažnai  
išlieka svarbi pažintinė funkcija, yra kito-  
kios, ne racionalios sąvokinės, o pasitelkian-  
tis vaizdinių ar garsų teikiamas meninės iš-  
raiškos galimybes menas yra daugiau emo-  
cinės prigimties*. Šiuo aspektu žvelgiant į  
indų estetikos ir meno santykius, į akis  
kranta tai, kad filosofinė indų estetinės  
tradicijos pakraipa tarsi „iš viršaus“, t.y.  
iš abstrakčių filosofinių nuostatų išeities  
taško, dažnai glaudžiai susijusio su re-  
liginės sąmonės nuostatomis, brėžia me-  
nui kelius, siekia parodyti jo vietą ir  
funkcijas indų civilizacijos vertybių sis-  
temos ir mąstymo kategorijų erdvėje.

Menotyrinės estetikos pakraipos san-  
tykis su menu yra glaudesnis, kadangi  
dauguma architektūros, skulptūros, ta-  
pybos, dramos, poezijos, muzikos ir ki-

tų meno rūšių estetikos principų *tiesiogiai  
išauga „iš apačios“, tai yra – meno teorinių  
principų apibendrinimo, kodavimo, kanoni-  
zavimo, norminimo ir panašių poreikių*. Jei  
žvelgsime į menotyrinės estetikos ir me-  
no santykius estetinės komunikacijos as-  
pektu, tai šis estetikos ir meno ryšys čia  
yra glaudesnis nei religijos ir meno san-  
tykių, nes giliau paanalizavus aiškėja,  
kad šie svarbūs kiekvieno civilizacinio  
pasaulio kultūrinio kosmoso komponen-  
tai tolesnėje perspektyvoje gali tolti vie-  
nas nuo kito, kadangi vien dėl savo tiks-  
lų ir prigimties gali orientuotis į skirtin-  
gas socialines, dvasines ir psichologines  
vertybes. Tai ir yra priežastis, kodėl dva-  
siškai artimų estetinių nuostatų, pavyz-  
džiui, budistinės tradicijos menas, siek-  
damas tobulai įgyvendinti menininko  
kūrybinės dvasios polėkius, dažnai išsi-  
laisvina ar konfrontuoja su jį tramdan-  
čiomis norminėmis asketiškos religinės  
pasaulėžiūros nuostatomis.

Skirtingose indų civilizacinės erdvės  
regionuose atsiranda, kovoje dėl įtakos,  
maišosi, koegzistuoja, išgyvena nuosta-  
baus pakilimo ir nuosmukio laikotarpius  
įvairios tiesiogiai susijusios su įta-  
kingų meno krypčių raida estetinės ir  
menotyrinės minties srovės, kurios sie-  
kia užvaldyti kuo didesnę indų civiliza-  
cijos erdvę. Sakralinės architektūros ir  
vaizduojamosios dailės estetikos plot-  
mėje socialinį aktualumą įgavus budis-  
tiniais ir džainistiniams estetiniams  
idealams, išsiskleidžia su jais susijusios  
estetikos ir meno tradicijos. Viduram-  
žiais atsirandant kitai sociokultūrinei at-  
mosferai klesti liberalesnės hinduistinės  
ir tantristinės estetikos tradicijos ir jų es-

tetinių idealų įkvėptas juslinis menas. Į indų civilizacijos erdvę iš šiaurės vakarų gilyn į pusiasalį besiskverbiantis kultūros islamizacijos procesas skatino kitos – islamo – civilizacijos estetinių idealų išgalėjimą, jų adaptaciją ir sintezę su vietinės estetikos tradicijomis. To rezultatas – unikali Moholų epochos islamizuota estetikos ir meno tradicija.

Vadinasi, istoriškai klostantis glaudiams estetikos ir meno santykiams indų civilizacijos erdvėje svarbus vaidmuo teko įvairių religijos pakraipų nulemtiems estetiniams idealams, kurie išreiškė konkretaus regiono ir istorinio laikotarpio visuomenėje vyraujančias socialines, kultūrinės tendencijas, požiūrius į tokias pamatines estetikos mokslo sąvokas kaip estetiškumas, grožis, harmonija, meniškumas, didingumas, bjaurumas ir kitas. Būtent estetiniai idealai konkrečiais indų civilizacijos raidos laikotarpiais tampa visuomenės meninės sąmonės kelrodžiais, jie orientuoja teorinę mintį, meno kūrėjus į konkrečias estetinių vertybių, simbolių sistemas, tobulumo siekimą ir lemia vyraujančias konkretaus laikotarpio sakralinio ar pasaulietinio meno raidos tendencijas. Estetinis idealas tampa efektingu kultūros procesų varikliu todėl, kad jis nėra blyški, bereikšmė socialinį aktualumą praradusi schema, o kiekviename istorinės raidos etape suranda raiškias ir emocionalių įtaigias, kupinas didžios simbolinės prasmės, meninės išraiškos formas, kurios jautriai atspindi Indostano pusiasalio gyventojų grožio, harmonijos ir tobulumo siekius. Būtent tokie, prisodrinti simbolikos, yra tobuliausi indų civiliza-

cijos erdvėje sukurti Mathuros, Gandharos, Amaravati skulptūros, Adžantos sieninės tapybos ir kitų mokyklų, Gupta ir Moholų epochos vaizduojamosios dailės kūriniai.

Sklandydami Indijos estetikos ir meno tyros tradicijai skirtas knygas aptinkame koegzistavimą daugybės skirtingų požiūrių į šios civilizacijos meną, jo pobūdį, funkcijas. Tai nieko nuostabaus, nes skirtinguose šios milžiniškos civilizacinės erdvės regionuose ir įvairiais istoriniais laikotarpiais aptinkame daugybę savitų formų. Indų tautos meninių genijų dvasinius polėkius Octavio Paz apibūdino kaip „meilę abstrakcijai ir kartu potraukį konkrečiam vaizdiniui. Kartais šis menas yra puošnus, prabangus, o kartais daugiakalbis. Jis hipnotizuoja, pakeri ir kartu vargina. Jis yra šviesiausio ir instinktyviausio meno ištakose. Abstraktus ir realistinis, seksualus ir intelektualus, pedantiškas ir didingas, jis gyvuoja tarp kraštutinumų, jis apgaubia ir ištraukia kraštutinumus į save, suleidžia šaknis į žemę ir kviečia anapus neregimo. Viena vertus, tai yra formų pakartojimas, įvairių koncepcijų apjungimas, sinkretizmas. Kita vertus, totalumo, vienybės geismas. Šiose savo aukščiausiose apraiškose, jis įkūnija totalumą, kuris kartu yra pilnuma ir tuštuma, kuris pakeičia kūną į formą, neprarasdamas nei sugebėjimo jausti, nei kūniškumo, yra dvasingas.“<sup>7</sup>

Todėl požiūriai ir interpretacijos tiesiogiai priklauso nuo pasirinkto tyrinėjimo objekto, jo atsiradimo vietos ir laiko ilgoje indų civilizacijos istorijoje. Pavyzdžiui, garsi indų vaizduojamosios

dailės žinovė Stella Kramrisch teigia, kad „Indijos menas nėra nei religinis, nei sekuliarus, kadangi indų gyvenimo turinys nėra sujaukiamas vakarietiškos dichotomijos: religinio tikėjimo ir pasaulietinės praktikos. Visi gyvenimo aspektai yra įtraukti į bendrą vertybių hierarchiją fizinėje, psichologinėje ir metafizinėje plotmėse. Šiame darniame įvairių vertybių kūne kiekvienas narys su savo dalinėmis funkcijomis darniai sąveikauja su anapusių Norma.“<sup>8</sup> Iš čia plaukia išvada apie pabrėžtinai natūralistinę indų meno pobūdį.

Su šiuo požiūriu nesutinka autoritetinga prancūzų indologė ir meno istorikė Janine Auboyer, kuri atkreipia dėmesį, kad tradicinės indų estetikos ir meninės raiškos formos buvo glaudžiai susijusios su pasaulėžiūrinėmis nuostatomis. Todėl indams svetima tiek menas – menui, tiek perdėto natūralizmo koncepcija, jie taip pat atsiriboja ir nuo romantinei Vakarų estetikos bei meno tradicijai būdingo perdėto jausmingumo, subjektyvizmo, nes indų menininkui nėra svarbiausia išreikšti savo slapčiausius jausmus, išgyvenimus. Meno kūrinio esmė yra tarsi užskęsta utilitarinėje jo funkcijoje, pagrindinėje iš amatininkų sluoksnio dar neišsiskyrusiam menininkui, kuris savo darbinėje veikloje pirmiausia orientuojasi į konkrečios religinės ar estetikos tradicijos nubrėžtus ir amžiais kultivuojamus kanonų reikalavimus. Todėl grožiui romantinės ar klasikinės Vakarų estetikos požiūriu tradicinėje indų estetikoje neskiriamas toks dėmesys kaip modernioje. Grožiui, anot Auboyer, netgi nėra vietos indų meni-

ninkų kanoninės kodifikacijos žodyne, nes pirmiausia griežtas kanonas aiškiai apibrėžia pagrindinius reikalavimus kūrybinei menininko veiklai.<sup>9</sup> Kita vertus, indų estetikos sampratai, kaip minėjome, daug įtakos turėjo skirtingais istoriniais laikotarpiais ir konkrečiuose regionuose viešpatavę mitiniai vaizdiniai, religinės ir filosofinės idėjos.

Antikos ir moderniosios Vakarų civilizacijų žmogui *grožis buvo tokia vertybė, kuri tarsi įprasminama objekte, o budizmo adeptui estetiškas yra jau pats gyvenimo tikslas, kurio vertė išvelgiama sugebėjime tenkintis asketiško gyvenimo teikiamais privilegijomis*. Iš čia kyla daugelio *neesminių dalykų atsisakymas, klajonių bekraštėje vietoje kultas ir nirvanos kaip estetinio budizmo tikslo siekimas*. Žvelgiant šiuo aspektu, linija, forma, spalva, harmonija ir t.t. budistinėje grožio sampratoje praranda reikšmę, nes, norint jausti pasitenkinimą šiuo grožiu, visai nebūtina apsupti save meno kūriniais. Akivaizdu, kad indų, kaip ir kitose tradicinėse Rytų civilizacijose, sakralinis menas tarnavo religijos poreikiams. Tuo akivaizdžiai galime įsitikinti analizuodami, pavyzdžiui, įtakingos budistinės estetikos ir meno tradicijos nueitą kelią Indostano pusiasalyje. Ilgainiui dauguma budizmo šalininkų nuo vargingos piligrimystės perėjo prie sėslių vienuolynų bendruomenių, o ortodoksinį hinajanos budizmą daugelyje Indijos regionų pakeitė demokratiškesnis mahajanos mokymas, formavosi kokybiškai naujas turtingas budistinių vienuolynų kultūros pasaulis, sudėtingi ritualai, konkretūs vaizdingi mokymai apie rojų, pragarą, kurie bu-



distinēse legendose ir sūtrose īgavo spalvingā estetini pavidalā. Rojus sūtrose vaizduojamas kaip aukštojo dieviško spindesio, šviesos, grožio sklaidos vieta, kur klesti īstabus gamtos, gyvūnijos pasaulis. Šiam *pasaulēvaizdžio ir daugybēs īssišakojusiu būdizmo religiniu mokymu ir legendu autentiškumui īrodyti religijos hierarchams prirēikē meno, kuris galējo vaizduotēs sukurtam pasauliui suteikti simboliņē prasme, vaizdini realumā ir kartu patvirtinti pagrindinius mahajanos šalininku skelbiamus estetinius idealus.*

Taigi īgaudamas pasaulinēs religijos bruožu, mahajanos būdizmas ēmē remtis estetiniu vertybiu pasauliu ir, sukūrēs vientisā menu sistemā, ne tik oficialiai pripažino meno svarbā religijai, tačia ir pradējo efektyviai naudoti jo teikiamas galimybes religinēs tiesoms ir idealams iliustruoti. Taip klasikinēje indū kultūroje īšryškējo su būdizmo ir jam artimo džainizmo stiprējančia įtaka susijusi daugelio kultūros, filosofijos, estetikos, meno sričiu sakralizacija, formavosi naujos sakralinēs dailēs formos su savita estetika ir ikonografija. Prasidējo vienas didingiausių pasaulinēs dailēs istorijoje būdistinēs architektūros, skulptūros, tapybos klestėjimo laikotarpiu, kai skleidēsi sukrečiančios įtaigumu ir harmonija kanoninēs būdistinio meno formos; Sanchi, Elloros, Elefantos architektūra, Gandharos ir Mathuros skulptūra, Adžantos tapyba. Indijoje klestinčios būdistinio meno formos vėliau īplito tolimiausiose Azijos žemyno dalyse ir tapo neatsiejama kinu ir japonu estetinės bei meninės kultūros dalimi. Vėliau īssisemiančias būdistinio meno for-

mas pakeitē įvairios su hinduizmo religija ir įvairiomis tantrizmo kryptimis susijusios meno formos.

Todėl vieni Indijos menai didžiaja dalimi yra īstikimi grožiui ir jausminiam pasitenkinimui – tai toleruotinos, tačia žemesnius žmogaus siekius īsreiškiančios kūrybos formos, o kiti stimuliuoja religini ekstaziškā īšgyvenimā ir priklausomai kur kas aukštesniam dvasios lygmeniui. Tarp pastarųjų pasitaiko įvairiu formalizuotu diagramu – mandalu ir jantru, kurios ir būdizme simbolizuoja atsiskykusios bei sutelktos sąmonēs vienybę. Vadinasi, indū estetika ir menas tiesiogiai siejosi su konkrečia adeptu garbinama tradicija arba kilo iš kanoniniu traktatu reikalavimu. Konkrečios tradicijos traktatai dažniausiai varijuoja kelias tas pačias temas ir ragina vadovautis kanono nubrēžtais reikalavimais. Tačia, kita vertus, su konkrečia filosofine ir religine tradicija susijusi estetikos ir meno pakraipa, nepamiršdama kūrinu funkcijos, pabrēžia skirtingus estetiškumo ir harmonijos raiškos aspektus: būdizmas īšryškina rimti, susikaupimā, asketiškumą, džainizmas – dvasinēs žmogaus harmonijos su supančiu gamtos ir gyvūnijos pasauliu jausmā, hinduizmas vaizduoja žemiškus žmogaus jausmus, kurie kanone leidžia įvairias neesmines žmogaus kūno deformacijas, tantrizmas atskleidžia žmogaus aistras, īšryškina erotini žmogaus dvasios ir kūno juslingumą. Tačia, nepaisant įvairiu estetikos tradiciju, skirtingos orientacijos īspažino vidinio dvasinio grožio prioritētā īšorinio kūniškojo atžvilgiu. Iš čia plaukē jų īsskirtinis dėmesys dvasinēs vertybēs.

Siekiant kuo subtiliau perteikti dvasines žmogaus būsenas tradicinėje indų estetikoje iškeliami įvairiapusio menininko išsilavinimo, skonio tobulinimo, psichologinės treniruotės, įvairių meno rūšių išraiškos priemonių pažinimo svarba, formuluojami kanoniniai kūrybos, idealių proporcijų principai, aktualizuojama paslėptos, neišsakytos prasmės, nesuinteresuoto estetinio išgyvenimo svarba.

Grožio ir meno pasauliai indų estetikos tradicijoje taipogi siejami su vidiniu susikaupimu, emociniu išgyvenimu ir neatskiriama nuo dėmesio vidiniam aš, introspektyvaus suvokimo. Skirtingai nei Vakaruose, kaip teigia D. H. Ingallsas, kur grožis taip objektyvizuojamas, kad susvetimėja, nutolsta nuo individo, Indijoje grožis aiškinamas kaip kažkas didžiai subjektyvu.<sup>10</sup> Iš tikrųjų indų estetikos tradicijos krypčių grožis *pirmiausia suvokiamas kaip dvasios kūrinys, kuris tik vėliau įgauna savo konkrečias materialias formas, teikia malonumą ir padeda surasti kelius į tiesos pažinimą*. Jie siekė es-

tetiniuose reiškiniuose ir meno kūrinuose išvelgti gilesnę prasmę, vidinį gelminių dalykų regėjimą. Tai viena priežasčių, paaiškinančių brandžiai estetinei indų minčiai būdingą jautrų psichologiškumą, išskirtinį dėmesį estetinio suvokimo ir skonio problemoms.

Taigi lyginamuoju aspektu glaustai aptarę indų estetinio fenomeno savitumą, estetikos santykius su kitomis kultūros ir humanistikos sritimis galime konstatuoti, kad indų tradicinės estetikos savitumas pirmiausia atsiskleidžia veikiamas praktinių konkrečios istorinės epochos poreikių, konkrečiu istoriniu laikotarpiu vyraujančių filosofinių ir religinių tradicijų, pagrindinių meno krypčių bei tendencijų. Lyginant su Artimųjų ir Tolimųjų Rytų estetinėmis tradicijomis, indų estetikos tradicija išsiskiria didesne regioninių formų įvairove, akivaizdesne mitologijos, religijos ir filosofinės metafizikos įtaka estetinės tradicijos raidai. Ir pagaliau joje ryškesni simbolinio mąstymo principai ir metafizinės reiškinių esmės ieškojimas.

## Literatūra ir nuorodos

- 1 Pramod Chandra. *On The Study of Indian Art*. – Cambridge: Harvard University Press, 1983, p. 17–19.
- 2 Subodh Candra Mukerji. *La Rasa, essai sur l'esthétique indienne*. – Paris, 1928, p. 9.
- 3 Heinrich Zimmer. *Myths et symboles dans l'art et la civilisation de l'Inde*. – Paris, 1951, p. 19–20.
- 4 Louis Frédéric. *L'art de l'Inde et l'Asie du Sud-Est*. – Paris, 1994, p. 9.
- 5 *Apmxauuacmpa*. – Москва, 1959, c. 17.
- 6 Ananda Coomaraswamy. *Sources of Wisdom*. – Colombo, 1981, p. 157–158.

<sup>7</sup> Octavio Paz. *In Light of India*. – New York, 1997, p. 187.

<sup>8</sup> Stella Kramrisch. *Arts de l'Inde. Traditions de la sculpture, de la peinture et de l'architecture indiennes*. – Paris-London, 1955, p. 10.

<sup>9</sup> Jeannine de Auboyer. *Les arts de l'Inde et des pays indianisés*. – Paris, 1968, p. 15.

<sup>10</sup> Daniel H. H. Ingalls. *Words for Beauty in Classical Sanskrit Poetry*. // *Indological Studies in Honor of W. Norman Brown*. American Oriental Society, New Haven, 1962, p. 19.